

Responsible Communication

To cite this article: Koskela, M. & Enell-Nilsson, M. (2022). "Året präglades av coronaviruspandemin" – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag i Finland och Sverige. In: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen & H. Limatius (Eds.). *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 60–74. Available at: <https://vakki.net/index.php/2022/12/15/responsible-communication/>. ISBN 978-952-69732-1-0.

"Året präglades av coronaviruspandemin" – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag i Finland och Sverige

Merja Koskela^a & Mona Enell-Nilsson^b

^a Akademska enheten för marknadsföring och kommunikation, Vasa universitet

^b Akademska enheten för marknadsföring och kommunikation, Vasa universitet

The governments of Finland and Sweden report annually on state-owned companies. The reporting aims to motivate and legitimize state ownership and thus constitutes an example of sustainable public communication. In this article, we compare how the impact of the covid-19 pandemic shows in the sub-genre *company overview*, i. e. the parts of the reports where the profile and performance of individual companies are presented. The study is motivated by the fact that the pandemic has had significant economic and operational consequences although national strategies for coping with the pandemic have been different. The results show that the pandemic is represented in the company overviews of both countries mainly as a cause whose consequences are described in different ways. The negative consequences of the pandemic are emphasized, whereas positive consequences are downplayed, and neutral ones play a smaller role. Overall, the pandemic discourse in the company overviews is predominantly an economic discourse.

Nyckelord: covid-19-pandemin, diskurs, statsägda bolag, årsredovisning

1 Inledning

I början av 2020 spreds viruset covid-19 i världen, och olika länder – inklusive Finland och Sverige – vidtog åtgärder för att bekämpa och begränsa spridningen av viruset. Även om de nationella strategierna har sett olika ut i de två grannländerna, har pandemin haft betydande ekonomiska och verksamhetsmässiga konsekvenser på kort och lång sikt både i Finland och Sverige (se t.ex. Aunesluoma 2020; Granberg m.fl. 2021). Företags årsredovisningar ger en bild av pandemins påverkan på företagsverksamheten. Statligt ägda bolag i Finland och Sverige utgör en grupp av bolag som har ett stort uppskattat värde: Vid utgången av år 2020 ägde finska staten 66 bolag för ett värde på ca 47 miljarder euro, vilket innebär ca 486 miljarder svenska kronor, och svenska staten 46 bolag, vars värde vid utgången av 2020 uppskattades till 700 miljarder svenska kronor.

De statligt ägda bolagen i Finland och Sverige rapporterar sina verksamheter i årsredovisningar, men därtill sammanställer regeringarna i länderna årligen en särskild översiktlig berättelse för statsbolagen. Denna översiktliga rapportering omfattar olika delar, varav en består av koncisa beskrivningar (1 sida per bolag) av de olika statsägda bolagen och hur det gått ekonomiskt för dem. I den sverigesvenska rapporteringen benämns dessa *bolagsöversikter*, som vi i det följande använder som term för beskrivningarna. Under de år som pandemin härjat, det vill säga från år 2020 framåt, ger bolagsöversikterna i ett samlat format en bild av hur pandemin påverkat de statsägda bolagen ekonomiskt i Finland och Sverige och hur ägaren ser på pandemins inverkan mer generellt. Syftet med studien som presenteras i denna artikel är att studera och jämföra hur covid-19-pandemins inverkan syns i bolagsöversikterna i regeringens årsberättelser för år 2020 i Sverige och Finland. För att granska hur pandemin påverkat bolagsöversikterna görs en jämförelse med bolagsöversikterna i regeringens årsberättelser för år 2019 i Sverige och Finland, det vill säga året innan pandemin bröt ut.

De forskningsfrågor som vi söker svar på i analysen är:

- (1) I vilka delar av bolagsöversikterna aktualiseras pandemin?
- (2) Vilken roll ges pandemin i narrativen om bolagens utveckling i de aktuella delarna?
- (3) Vilka betydelsemönster förknippas med pandemin i texterna?

Studien ingår i forskningsprojektet *RegeRa – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag* (RegeRa 2022). Projektet är ett samarbetsprojekt mellan forskare vid Vasa universitet och Lunds universitet.

2 Stabilitet och flexibilitet i genresystemen

Den teoretiska utgångspunkten för vår analys utgörs av genreteori (se t.ex. Bhatia 2004). Bolagsöversikter används för ett bestämt kommunikativt syfte från år till år, de har en benämning – detta är tydligt i synnerhet i de svenska rapporterna – och en konventionell form och struktur som identifieras av den professionella gemenskapen som skriver och läser dem. Allt detta motiverar att det är fråga om en genre (t.ex. Bhatia 1993: 13). Det är emellertid inte fråga om en självständig genre, utan bolagsöversikterna ingår som en väsentlig del i årsredovisningarnas *genresystem*. Vi benämner den därför i det följande *subgenre* (se bl.a. Enell-Nilsson & Rahm 2021). Den prototypiska genren i årsredovisningarnas genresystem utgörs av företagets årsredovisningar, där det ingår flera olika subgenrer (se t.ex. Bondi & Yu 2018; Qian 2020).

Begreppet *genresystem* kan definieras som ett nätverk av genrer som är beroende av och interagerar med varandra i vissa situationer (Bazerman 1994: 97–98). Bhatia (2004:

55) framhäver att genresystem alltid är grundade i en professionell verksamhet. Man använder med andra ord vissa återkommande diskursiva former för att åstadkomma någonting. I detta fall är det regeringen som rapporterar till riksdagen och medborgarna om hur statens tillgångar har förvaltats under det gångna året.

Genresystemet för årsredovisningar för statligt ägande är institutionaliserat, det vill säga rätt stabilt och det baserar sig på årligen återkommande processer och praktiker genom vilka rapporteringen äger rum. Samtidigt präglas alla genresystem, och enstaka genrer, av variation och olika typer av hybrida former (*mixing, embedding, bending*), vilket ger genrer flexibilitet. (Bhatia 2017: 36–37) Man kan också vid behov reagera på ändringar i kontexten och professionella praktiker. Till exempel Liukkonen (2020) har visat hur hållbarhet togs med som ett nytt element i finländska årsredovisningar för statligt ägande 2011–2018, och Skärlund (2020) har undersökt hur hållbarheten fick en central roll i svenska regeringens verksamhetsberättelser 1999–2017. En ändring i kontexten ledde alltså till en ändring av genren.

En global pandemi som ställer krav på och får konsekvenser för samhället är ett annat exempel på när kontexten förändras, vilket återspeglas i texterna som ingår i årsrapporteringen: Texter som tillhör genresystem, som bolagsöversikterna, präglas av den sociokulturella miljön där de produceras. Samtidigt omformar texterna samhället och kulturen genom att reproducera och förnya existerande representationer (Fairclough 2003: 30–33). I allmänhet sker social och kulturell förändring genom diskursiva praktiker, det vill säga i de processer genom vilka texterna produceras och konsumeras (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 61–63).

I denna artikel illustrerar vi hur en snabb förändring i kontexten i form av en krissituation tränger in i en strikt strukturerad subgenre (bolagsöversikt), det vill säga hur pandemi-diskursen bäddas in i den ekonomiska och politiska diskursen i bolagsöversikterna. Med termen *pandemidiskurs* förstår vi sätt på vilka kunskap om pandemin konstrueras i vårt material. I nästa avsnitt presenterar vi tidigare forskning i pandemidiskurser.

3 Tidigare forskning i pandemidiskurser

Pandemidiskurser har tidigare studerats framför allt i samband med hälso- och kriskommunikation, men också med fokus på mediarepresentationer och politisk diskurs (t.ex. Fonseca, Natrass, Lazaro & Bastos 2021; Kenworthy, Koon & Mendenhall 2021, Sowden, Borgstrom & Selman 2021; Wodak 2021). I den nordiska kontexten har Baekkeskov, Rubin och Öberg (2021) beskrivit två offentliga diskurser: en pluralistisk diskurs med auktoritativa röster som argumenterar för olika typer av tillvägagångssätt och en monotonisk diskurs där auktoritativa röster erbjuder trovärdiga skäl för endast ett politiskt alternativ. Deras slutsats är att enighet hjälper i akut kris, men den kan leda till problem på längre sikt. När det gäller regeringens rapportering om statligt ägda bolag och bolagsöversikterna är det möjligt att pluralistiska och monotona drag i diskursen om pandemins konsekvenser är olika för olika typer av bolag.

Ett annat tema som varit viktigt när det gäller pandemikommunikation är intern kommunikation i företagen. Tidigare forskning har bland annat visat att det i krissituationer är viktigt med empati, gemensam förståelse och motiverande språkbruk. För ledare är det också bra att framhäva företagets strategi, värden och mission. (Se bl. a. Tao m.fl. 2022.) På samma sätt visar en analys av kriskommunikationen från universitetens ledning till medarbetare i början av pandemin att ledningen strävade efter att förstärka identitet och sammanhållning genom att väcka känslor med retoriska medel (Yeomans & Bowman 2021). Att försöka skapa mening under pandemin tolkades som ett kontinu-

erligt "emotionellt arbete". Man kan konstatera att krissituationer framhäver grundläggande existentiella frågor: strategi, värden, sammanhållning och empati, vilket också kan återspeglas i årsredovisningarna.

De få forskningsresultat som hittills har publicerats om företags årsredovisningar och rapportering under pandemitiden är delvis motstridiga. I Fortune 500 bolagens årsredovisningar framhävs rationella och trovärdiga påståenden samt defensiva taktiker. Företagens trovärdighet skapas genom självsäkerhet, men också genom ödmjukhet och mänsklighet. (Im m.fl. 2021) I italienska börsbolags årsredovisningar under pandemitiden framhävs icke-rationellt, emotionellt innehåll. VD:n använder retorik för att skapa en känsla av gemenskap med intressenterna och söker på så sätt stöd och solidaritet. (Gelmini m.fl. 2021) Lyxvaruföretagen använder flera taktiker för intryckshantering, dvs. metoder för att kontrollera de intryck som läsarna får av dem, i sin rapportering för att legitimera sin existens i kristider. Självbefordran, jämförelse av prestationer, ursäkter, utelämnande av vissa fakta och användning av exempel för att minimera negativa effekter var strategiska val under pandemitiden. (Viana & Lourenço 2020) Årsredovisningar under pandemin inom den offentliga sektorn i Sverige har analyserats av Donatella, Haraldsson och Tagesson (2021). I en studie om hur svenska kommuner beaktade pandemin i sina årsredovisningar konstaterar de att mindre än hälften av de svenska kommunerna rapporterade om pandemin som en icke-justerande händelse efter balansdagen. Detta tolkades så att kommunerna gärna använde en undvikande strategi. Ju senare årsredovisningen publicerades, desto oftare nämndes pandemin i rapporten. Kommunerna var ovilliga att publicera osäker information: Först när konsekvenserna blev konkreta och verifierbara togs pandemin upp i rapporterna.

4 Material och metod

Materialet för vår undersökning består av ett finländskt och ett sverigesvenskt textmaterial från åren 2019 och 2020. Det finländska materialet härstammar från *Regeringens årsberättelser 2019 och 2020, Bilaga 4*, medan det sverigesvenska materialet härstammar från *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande 2019 och 2020*. I det finländska materialet ingår 49 bolagsöversikter och i det sverigesvenska materialet 44 bolagsöversikter från vardera året. Exempel på en finländsk och en sverigesvensk bolagsöversikt finns i figur 1 nedan. Undersökningsmaterialet består alltså sammanlagt av 98 finländska och 88 sverigesvenska bolagsöversikter, totalt 186 texter. Texterna från 2019 och 2020 används i den första delen av analysen, och texterna från 2020 i alla tre delarna. Analysen omfattar med andra ord både en jämförelse av texter mellan olika årtal och mellan olika länder.

Då det gäller metod kombinerar vi olika diskursanalytiska grepp i vår analys, vilket är typiskt för analyser av specifika genrer (se Bhatia 2017: 54–56; Qian 2020). För att studera var och hur pandemidiskursen tränger sig in i bolagsöversikterna använder vi genreanalys, jämförande innehållsanalys, narrativ analys och diskursanalys (se Winther Jørgensen & Phillips 2000; Hoey 2001; Fairclough 2003).

I den första delen utförde vi en kvalitativ innehållsanalys för att identifiera strukturella och funktionella karaktärsdrag hos bolagsöversikterna i rapporteringen för år 2019 och 2020 (om kombinationen av innehållsanalys och genreanalys, se bl.a. Herring m.fl. 2004). Därefter identifierade vi diskurssträngar (eng. *discourse strand* utgående från Rheindorf 2019) gällande pandemin i bolagsöversikterna för år 2019 och 2020. Sökningen gjordes digitalt genom att vi använde nyckelorden *covid*, *corona*, *epidemi*, *kris*, *pandemi*, *virus* och kompletterades med en manuell analys via närläsning. Som väntat visade analysen att nyckelorden endast förekommer i bolagsöversikterna för år 2020, inte för år 2019. Vi fortsatte därefter med jämförelser av åren 2019 och 2020 bolag för

”Året präglades av coronaviruspandemin” – Regeringar rapporterar om statligt ägda bolag i Finland och Sverige

bolag och noterade i vilken eller vilka delar av texterna de relevanta diskurssträngarna förekom och vad, om något, som lämnats bort för att ge utrymme till pandemidiskursen i de korta texterna.

Figur 1. Exempel på bolagsöversikter i det finländska och svenska materialet

I den andra delen tillämpade vi narrativ analys och diskursanalys. I linje med Rehnberg (2014: 57) förstår vi narrativet som en resurs för att uttrycka valda betydelser. I vårt material styrs dessa valda betydelser av den ekonomiska situationen som påverkas av pandemin. I vår analys har vi utgått från Hoeyes (2001) matrismodell för beskrivning av narrativ. I matrisen placeras händelser och aktörer i förhållande till varandra och man kan beskriva översiktligt hur händelserna utvecklas. I bolagsöversikterna är narrativen mycket korta och antalet aktörer få, vilket leder till upprepade narrativa strukturer som vi beskriver i vår analys. Enligt Hoey (2001: 123) är strukturen *problem-lösning* den vanligaste organiseringsprincipen för västerländska narrativ. Grundstrukturen för ett sådant narrativ är: situation, problem och respons som följs av antingen positiv eller negativ utvärdering och resultat. Det finns dock variation; i vissa fall kan resultatet lämnas bort och utvärderingen vara neutral. (Hoey 2001: 127, 133)

I den tredje delen analyserade vi den diskursiva representationen av pandemin och såg på vilka betydelsemönster som ges åt den i texterna. På så sätt kunde vi granska vad man talar om när man nämner pandemin och hur detta påverkar genren där den ekonomiska diskursen varit fokuserad på resultat, strategi och hållbarhet. De språkliga konceptualiseringarna av verkligheten som används är ett resultat av diskursiva praktiker som representerar och positionerar sakförhållanden och aktörer på vissa sätt och som hänger samman med rådande maktförhållanden (Fairclough 1993: 135).

För att generellt inom projektet RegeRa, som vår studie är en del av, bättre förstå de diskursiva praktikerna bakom regeringens årsberättelser har vi i en tidigare del av projektet intervjuat personer som är involverade i skrivandet av rapporterna vid Statsrådets kansli i Finland respektive Näringsdepartementet i Sverige (se Koskela 2020; Enell-Nilsson, Koskela, Rahm & Thelander 2021). Våra tidigare studier visar att processerna och praktikerna bakom bolagsöversikterna i Finland och Sverige – den subgenre som vi analyserar i denna artikel – liknar varandra på så sätt att de ansvariga redaktörerna bestämmer rapporternas struktur i god tid på förhand och de analytiker som ansvarar för vissa bolag engageras i själva skrivandet av bolagsöversikterna. Det finns emellertid en skillnad då det gäller i vilken grad analytikerna ansvarar för den slutgiltiga texten: I de finländska översikterna finns det mer löpande text som är skriven av analytikerna, medan de svenska analytikerna bidrar med information varefter själva utformandet av texten sker under publikationsprocessen där redaktören och kommunikationsbyrån har en viktig roll. Detta kan eventuellt leda till mera variation mellan de finländska texterna och utgör därför en väsentlig bakgrundsinformation i sammanhanget.

5 Analys av bolagsöversikterna

Som en central del av genresystemet om det statliga ägandet är bolagsöversikten, som ovan konstaterats, en årligen återkommande, institutionaliserad och stabil subgenre. Eftersom bolagsöversikterna skrivs av ägarens, det vill säga regeringens representanter, för riksdagen, politiker och andra intressenter är det primära syftet att informera om hur det har gått för bolaget i fråga och hur bolaget uppfyllt de mål som regeringen har ställt upp för det. Dessutom har bolagsöversikterna också andra, sekundära, mindre uppenbara syften. Ett av dem är att åskådliggöra hur regeringen har förvaltat skattebetalarnas egendom, och därmed har de som helhet en legitimerande funktion i årsberättelsen, i synnerhet när något oväntat som en pandemi inträffar. (Koskela 2020; Enell-Nilsson, Koskela, Rahm & Thelander 2021) I de följande delavsnitten presenterar vi resultaten av de tre delarna av vår analys. I delavsnitt 5.1 presenterar vi och jämför de finländska och de sverigesvenska bolagsöversikternas struktur och förekomsten av pandemidiskurs i översikterna för år 2020. Därefter diskuterar vi i delavsnitt 5.2 de narrativ som förknippas med pandemin. I delavsnitt 5.3 presenterar vi avslutningsvis betydelsemönstren som pandemin förknippas med i texterna.

5.1 Bolagsöversikternas struktur och förekomst av pandemidiskurs

För att närmare analysera i vilka delar av bolagsöversikterna pandemin aktualiseras (forskningsfråga 1) var det nödvändigt att inledningsvis analysera strukturen i de finländska och sverigesvenska översikterna. Före bolagsöversikterna i årsredovisningarna finns i båda länderna en sammanställning av nyckeltal i form av figurer (kallas portföljoversikt i de sverigesvenska rapporterna) som följs av några sammanfattande, analyserande och beskrivande textavsnitt.

Innehållsanalysens resultat för bolagsöversikterna för år 2019 och 2020 sammanfattas i Tabell 1. Den visar för det första att den generella strukturen inte varierar de två analyserade åren och för det andra att strukturerna i bolagsöversikterna i de två länderna liknar varandra. Bolagsöversikterna är stramt strukturerade: Det finns basinformation om bolaget (tabeller), årets resultat, strategiska åtgärder och beslut samt om hållbarhet. Som framgår av Figur 1 (se avsnitt 4) är de finländska översikternas layout (FIN 2020,

Fortum som exempel) något enklare än de sverigesvenskas (SE 2020, Vattenfall som exempel) på så sätt att de sverigesvenska omfattar fler visuella element såsom foton och grafik.

Tabell 1. Bolagsöversikternas struktur i den finländska och sverigesvenska rapporteringen för år 2019 och 2020

Strukturen i bolagsöversikter, Finland	Strukturen i bolagsöversikter, Sverige
Bolagets namn	Bolagets namn och logo
Beskrivning av verksamheten (ingress)	Beskrivning av verksamheten
Information om ägandet och ledningen	Viktiga händelser (informationsruta)
Nyckeltal	Mål och uppföljning
Analys	- Ekonomiska mål
- Relevanta siffror / resultat	- Mål för hållbart värdeskapande
- Bidragande faktorer / Bakgrund / Förklaringar	Information om ägandet och ledningen (med foton)
- Strategi och framtidsutsikter	Nyckeltal
Företagsansvar och hållbarhet	Prioriterade globala hållbarhetsmål (med FN:s ikoner av hållbarhetsmålen) och grafik över könsfördelningen

För att kunna besvara forskningsfråga 1 jämförde vi därefter översikterna för år 2019 och 2020 och analyserade var pandemidiskurssträngarna förekom. Jämförelsen mellan översikterna från 2019 och 2020 visar att pandemins inverkan är ett vanligt förekommande innehållselement både i de finländska och sverigesvenska översikterna. Pandemin nämns explicit i form av något av de nyckelord vi sökt (se avsnitt 4) i 39 finländska bolagsöversikter av sammanlagt 49. Av sammanlagt 44 sverigesvenska bolagsöversikter nämns pandemin explicit i 28.

I regel förekommer pandemidiskursen på olika ställen beroende på hur pandemin påverkat bolagets verksamhet. Även vissa bolag som pandemin inte haft någon större inverkan på nämner pandemin, vilket exemplen 1 och 2 visar (fet stil i exemplen är genomgående författarnas betoning):

- (1) Coronaviruspandemins konsekvenser var som helhet betraktat obetydliga. (FIN 2020, Patria; står i slutet av delen med relevanta siffror / resultat)
- (2) Pandemin har påverkat bolaget i mycket begränsad omfattning. (SE 2020, Specialfastigheter; står i inforutan med viktiga händelser)

I de finländska översikterna kombineras pandemidiskursen typiskt med den ekonomiska diskursen i synnerhet när årets resultat beskrivs. Då nämns pandemin i början av översikten och då man presenterar relevanta siffror som i exempel 3:

- (3) Coronaviruspandemin påverkade även Nestes verksamhet. Nestes jämförbara rörelsevinst sjönk från föregående års historiskt höga vinst till 1 416 (1 962) miljoner euro. (FIN 2020, Neste Abp)

Om pandemin haft stora eller allvarliga konsekvenser för bolaget i fråga präglas hela översikten genomgående av pandemidiskursen, vilket gäller bland annat för Leijona Caterings (FIN 2020) bolagsöversikt. Förutom det ekonomiska kombineras pandemidiskursen på olika sätt med hållbarhetsdiskursen då man beskriver vilka åtgärder pandemin har krävt av företaget. Då nämns pandemin mot slutet av översikterna där hållbarheten vanligen presenteras. Eftersom rapporten skrivs för ägarna är det ekonomiska ansvaret också centralt. Ett exempel på det här är Finnairs bolagsöversikt i exempel 4:

- (4) De sociala och ekonomiska ansvarsaspekterna blev särskilt påtagliga under pandemi-året. I samband med att bolaget tvingades ta till uppsägningar stödde det de uppsagdas möjligheter till ny sysselsättning med ett omfattande omställningskyddsprogram. (FIN 2020, Finnair)

I de sverigesvenska översikterna förekommer pandemidiskursen antingen i inforutan med viktiga händelser under året och/eller i delen där mål och uppföljning beskrivs. Om pandemin har haft stora eller allvarliga konsekvenser för bolaget nämns pandemin åtminstone i inforutan. Den ges olika mycket utrymme, antingen nämns den kort som i översikten för Lernia i exempel 5 eller så dominerar pandemin och dess konsekvenser inforutans innehåll som i Swedavias översikt i exempel 6, där endast den sista av de listade punkterna kan sägas inte alls ha någon koppling till pandemin:

- (5) Året har dominerats av pandemin och dess följd effekter på verksamhet, kunder och medarbetare. (SE 2020, Lernia)
- (6) Viktiga händelser 2020
- Totalt reste 10,3 miljoner passagerare till eller från Swedavias flygplatser, en minskning med 74,5 procent.
 - Pandemin har präglat flygbranschen och Swedavia kraftigt under året. Swedavia har vidtagit flertal besparingsåtgärder som sammantaget minskar kostnaderna med cirka 1 mdkr och investeringarna lika mycket. Större delen av medarbetarna har varit korttidspermitterade och ett varsel om 800 helårstjänster har fullföljts. Flera stora utvecklingsprojekt på Arlanda har pausats.
 - Swedavia erhöll ett aktieägartillskott om 2 500 mnkr i oktober 2020.
 - Samtliga flygplatser blev helt fossilfria vid utgången av 2020. (SE 2020, Swedavia)

När pandemidiskursen tränger in i de finländska bolagsöversikterna verkar den delvis ersätta strategidiskursen; strategin nämns klart oftare år 2019 än år 2020. Detta gäller tydligast för de bolag för vilka pandemin haft stora eller allvarliga konsekvenser. Också utrymmet för hållbarhetsdiskursen har minskat, men i mindre grad och bara för vissa bolag. I de sverigesvenska bolagsöversikterna får pandemidiskursen överlag rätt lite utrymme och de gånger den ges utrymme är det framför allt i inforutan. Bilden är därför att den varken ersätter eller tar utrymme av strategi- eller hållbarhetsdiskursen, utan den kommer in som ett nytt kompletterande innehållselement.

5.2 Narrativ i bolagsöversikterna - negativa, positiva och neutrala konsekvenser

På forskningsfråga 2, "Vilken roll ges pandemin i narrativen om bolagens utveckling i de aktuella delarna?", har vi sökt svar på en makronivå genom att analysera de narrativ som förknippas med pandemin i de aktuella diskurssträngarna (se Rehnberg 2014). Vår analys visar att det i bolagsöversikterna finns tre typiska narrativ: 1) "Pandemin kom, det gick dåligt", 2) "Pandemin kom, det gick bra" och 3) "Pandemin kom, inget särskilt hände".

Det dominerande narrativet i undersökningsmaterialet är det första, det vill säga att pandemin kom och orsakade problem, att det gick dåligt ekonomiskt och man var tvungen att avvika från gamla praktiker och arbetssätt. I bolagsöversikterna kan man här ana en pandemidiskurs som präglas av kämparanda och tapperhet; under de då rådande omständligheterna har man gjort sitt bästa för att överleva. Både det andra och tredje narrativet förekommer i liten utsträckning i undersökningsmaterialet. Det andra narrativet är en motsats till det första, det vill säga att pandemin kom och det började gå ekonomiskt bättre än tidigare. Ibland finns ett drag av att pandemin överraskande nog ledde till att det började gå bättre, ibland beskrivs de bakomliggande orsakerna närmare. I vissa fall ledde pandemin till att man var tvungen eller fick en möjlighet att göra

någonting nytt och på så sätt utveckla verksamheten och bolaget. En diskurs av innovation kan i några fall kännas igen i beskrivningarna. Förutom dessa två motsatta narrativ, finns det ytterligare ett tredje i undersökningsmaterialet, nämligen att pandemin kom och inget egentligen hände med bolaget i fråga. Detta narrativ är närvarande i olika delar av bolagsöversikterna, bland annat i de analyserande delarna där man går igenom finansiella analyser som ekonomiska fakta.

I undersökningsmaterialet förekommer organiseringsprincipen *problem – lösning* som Hoey (2001: 123) beskriver. Grundstrukturen med situation, problem och respons finns med i bolagsbeskrivningarna och resultatet beskrivs i form av antingen positiva, negativa eller neutrala konsekvenser. Explicit utvärdering av vad situationen betyder som helhet förekommer sällan. En orsak till detta kan vara att texterna är korta, en annan orsak är antagligen att pandemin fortsättningsvis dominerade samhällena då rapporteringen för år 2020 gjordes, och en mer omfattande utvärdering av läget därför ännu inte kunnat göras.

Narrativet beror naturligtvis på vilken typ av bolag som man rapporterar om. Narrativ 1) är typiskt i översikterna för bolag som verkar i branscher där reserestriktioner och restriktioner gällande större folksamlingar har fått negativa konsekvenser och inneburit bland annat finansiella svårigheter, inbesparingsåtgärder och utebliven verksamhet, vilket exemplen 7–10 visar:

- (7) Coronaviruspandemin, som utbröt i början av 2020, inverkade på ett aldrig tidigare skådat sätt på den globala flygtrafiken och Finavia hamnade i den djupaste krisen under hela sin historia. (FIN 2020, Finavia)
- (8) Coronavirusepidemin hade exceptionellt stora konsekvenser för VR:s affärsverksamhet. Efter den långa tillväxtperioden rasade antalet resor på våren med upp till 90 procent. (...) För godstrafiken hade epidemin mindre allvarliga följder än väntat. Omsättningen för passagerartrafiken minskade med 31 procent. (FIN 2020, VR Group)
- (9) Reserestriktioner till följd av pandemin innebar en kraftigt minskad efterfrågan på flygresor under året. (SE 2020, SAS)
- (10) Pandemin har medfört ett drastiskt minskat resande vilket påverkat Jernhusens verksamhet, främst genom lämnade hyresrabatter, lägre rörliga intäkter och en negativ påverkan på fastighetsvärdena om totalt 600 mnkr. (SE 2020, Jernhusen)

Bolagen ges ibland en aktiv och ibland en passiv roll. En väsentlig del av pandemidiskursen är beskrivningar om hur hårt bolagen, deras ledning och personal har arbetat för att komma över svårigheterna. I denna diskurs av kämparanda och tapperhet tar bolaget en aktiv roll och fattar målmedvetna beslut, vilket exempel 6 från Swedavias bolagsöversikt ovan visar samt exemplen 11–13 från andra bolagsöversikter:

- (11) Dramaten har tillgodosett publikens behov av teaterupplevelser främst via digitala kanaler som Dramaten Play samt initierat digitala samarbeten, både nationellt och internationellt. Teatern har också mött publiken genom bl.a. besök på äldreboenden och på förskolors gårdar. (SE 2020, Dramaten)
- (12) På grund av coronaviruspandemin inledde Finavia ett omfattande sparprogram på 200 miljoner euro i mars 2020. Programmet inkluderade både gallring av investeringar och minskning av operativa kostnader. Bolaget strävade efter besparingar i upphandlingen, de administrativa kostnaderna och personalkostnaderna. I slutet av 2020 var moderbolaget Finavia Abp efter avslutade samarbetsförhandlingar tvunget

säga upp 110 anställda, och dotterbolaget Airpro meddelade om uppsägning av cirka 300 anställda. (FIN 2020, Finavia)

- (13) Personalen distansarbetade från och med mars och företaget stödde distansarbetet och arbetsandan. (FIN 2020, HAUS)

Narrativ 2) finns också representerat i materialet, även om det är ett betydligt mindre antal bolag som beskriver pandemins positiva konsekvenser i bolagsöversikterna. Överlag ger materialet ett intryck av att det inte är helt moraliskt försvarbart att dra nytta av pandemin och att de positiva konsekvenserna tonas ner i texterna. Exempelen 14–15 visar detta; texterna har tydliga drag av myndighetsspråk (t.ex. nominalisering och komplexa satsstrukturer) och det finns en komplex händelsekedja bakom de positiva följderna av pandemin:

- (14) Undantagsarrangemangen i partnerskapet med Försvarsmakten till följd av krisen ökade avsevärt affärsverksamhetens volymer då terrängmåltiderna ökade. (FIN 2020, Leijona Catering)
- (15) Utsläpp via tjänsteresor har minskat med nästan 80%, mest p.g.a. pandemieffekten. (SE 2020, APL)

I exempel 16 har händelsekedjan förenklats till att det var pandemin själv som ökade efterfrågan, och i exempel 17 är det Systembolaget som ökat sin omsättning på grund av de följder som pandemin haft på andra inköpskanaler:

- (16) Coronavirusepidemin ökade efterfrågan på Kekkilä-BVB:s trädgårdsprodukter. (FIN 2020, Vapo)
- (17) En ökad andel kunder handlade via onlinebutiken under pandemin. Försäljningsvolymen uppgick till 569,1 miljoner liter (511,9). Ökningen beror främst på att andra inköpskanaler kraftigt begränsats p.g.a. pandemin. (SE 2020, Systembolaget)

Narrativ 3) förekommer också i undersökningsmaterialet, en del bolag nämner pandemin även om den inte har haft några större konsekvenser för bolagets verksamhet. I dessa fall konstateras det ofta att konsekvenserna varit obetydliga eller begränsade, vilket exempel 1–2 ovan samt exemplen 18–19 visar:

- (18) Coronaviruspandemin påverkade närmast affärsverksamheten i Ryssland. I övrigt var konsekvenserna för Fortums del relativt obetydliga. (FIN 2020, Fortum)
- (19) Coronavirusepidemins negativa följder för Tapio förblev begränsade och omsättningen ökade med 4,8 procent från året innan. (FIN 2020, Tapio)

Därtill finns det också avsnitt i undersökningsmaterialet där man inte kan läsa in om det har gått bra eller dåligt. Man konstaterar bara fakta i förhållande till den rådande situationen, vilket är typiskt för rapporteringar, och lämnar tolkningen till läsaren som i exempel 20:

- (20) Utvecklingen av Omaolo präglades av coronavirusepidemin. DigiFinland deltog i utvecklingen av den nationella coronaspårningsappen Coronablinkern. (FIN 2020, DigiFinland Oy)

För vissa bolag beskrivs pandemins roll som avgörande. I exempel 21 konstateras att hela året har dominerats av pandemin. Denna till synes neutrala rapportering gör att pandemin får en stark betoning.

- (21) Året har dominerats av pandemin och dess följd effekter på verksamhet, kunder och medarbetare. (SE 2020, Lernia)

5.3 Pandemins representationer i materialet

Efter att ha studerat var pandemidiskursen aktualiseras i bolagsöversikterna och vilka roller som pandemin ges i narrativen om bolagens utveckling, beskriver vi i denna avslutande del vilka betydelsemönster som förknippas med pandemin i vårt undersökningsmaterial (forskningsfråga 3). Vår analys visar att pandemin representeras som orsak, tidsbestämning och ett faktum i texterna.

Det vanligaste betydelsemönstret i materialet är att pandemin förknippas med en orsakskedja med olika typer av konsekvenser. Detta är naturligt eftersom det är fråga om ekonomiska rapporter över vad som har hänt i de statsägda bolagen under året och hur de har lyckats ekonomiskt. Utgående från en genreanalys av amerikanska bolags årsredovisningar visar Qian (2020: 430–431) att beskrivningen av verksamhetens resultat är ett centralt retoriskt steg där *beskrivningen* och *förklaringen* kombineras interdiskursivt. Detta stämmer också i bolagsöversikterna där pandemin beskrivs som en påverkande eller förklarande faktor i samband med analysen av resultaten och de ekonomiska målen. Typiska ordval är att pandemin har *påverkat* bolagen på olika sätt; pandemins *effekter* har spelat en central roll och *utmaningar* har dykt upp på grund av pandemin, vilket exemplen 22–25 visar:

- (22) Bolagets omsättning sjönk med 4,8 procent till följd av pandemirestriktionerna som påverkade i synnerhet kanalerna för utskänkning och försäljning till resenärer. (FIN 2020, Altia)
- (23) År 2020 var exceptionellt för Hästinstitutet liksom för resten av världen. Coronavirusläget påverkade alla läroanstaltens och träningscentrets verksamheter. Restriktionerna och avbrotten i verksamheten i samband med coronaviruset sänkte Hästinstitutets omsättning med cirka en miljon euro. (FIN 2020, Hästinstitutet)
- (24) Förlustresultatet berodde på coronavirusepidemins effekt på efterfrågan på flygtrafiktjänster. (FIN 2020, Fintraffic Ab)
- (25) Mål för hållbart värdeskapande • Öka nyttjandet: 8 miljoner resor per år 2040, 1,8 miljoner resor 2020. Utfallet 2020 ligger p.g.a. pandemin långt under målet. (SE 2020, Arlandabanan Infrastructure AB)

Medan det i exemplen ovan är pandemin som ledde till restriktioner och andra effekter och restriktionerna igen hade konsekvenser för ekonomin, beskrivs pandemin också som en påverkande faktor för verksamheten som i exempel 26:

- (26) Coronavirusepidemin påverkade bolagets arbetsrutiner och de grundläggande uppgifterna sköttes smidigt tack vare bolagets åtgärder. (FIN 2020, Finlands Färjetrafik Ab)

Det andra betydelsemönstret som förknippas med pandemin i materialet är att den används som en tidsbestämning. Exempel där pandemin fungerar som tidsbestämning finns i 27–28:

- (27) Under coronavirustiden vidtog Alko många åtgärder för personalens och kundernas hälsosäkerhet. (FIN 2020, Alko)
- (28) Under pandemin har Svenska Spel ytterligare utökat enheten som ringer omsorgsamtal. (SE 2020, Svenska Spel)

Uttryck som *coronavirustiden* och *pandemin* hänvisar till en obestämd tidsperiod under året. Svaret på frågan när pandemin började för bolagets del kan variera beroende på när pandemin fick konsekvenser för verksamheten.

Det tredje betydelsemönstret som förekommer i materialet är att pandemin beskrivs som ett faktum som inträffade. Den är något som man måste nämna när man diskuterar hur det gått för bolagen och vad de har gjort under året, vilket framgår av exemplen 29–30:

(29) År 2020 präglades förutom av coronaviruspandemin även av arbetet med att aktivt genomföra strategin. (FIN 2020, Fortum)

(30) Swedfunds verksamhet har präglats av pandemin och den multidimensionella krisen bidragit till att skapa. (SE 2020, Swedfund)

Då pandemin beskrivs som ett faktum som inträffade, kan det uppfattas som en antydning om att allt som har hänt bör tolkas gentemot denna kontext.

6 Diskussion

I den här artikeln har vi studerat och jämfört hur covid-19-pandemins inverkan syns i bolagsöversikterna i regeringens årsberättelser för i Sverige och Finland. Vi har med andra ord analyserat hur en subgenre som tillhör årsberättelsernas genresystem har påverkats av en samhällelig krissituation.

Vår analys visar att bolagsöversikten som subgenre är som ett företags årsberättelse i "miniatyrformat"; deras struktur och innehåll motsvarar i stort sett varandra. Pandemin har påverkat innehållet i bolagsöversikterna, men den har inte lett till några ändringar i själva genresystemet. Systemets flexibilitet visar sig i att genren *årsberättelse* kan användas både med regeringen som avsändare i fallet med regeringens årsberättelse och med företag som avsändare då det gäller företags årsberättelser.

I vår första forskningsfråga analyserade vi i vilka delar av bolagsöversikterna pandemin aktualiseras. Resultaten visar på en intressant skillnad mellan de finländska och sverigesvenska översikterna. I de finländska översikterna får strategin och hållbarheten som innehållselement ge utrymme för pandemidiskursen, medan pandemin nämns som en viktig händelse bland andra i de sverigesvenska texterna. En orsak kan vara att layouten styr innehållet: den professionella visuella designen i de sverigesvenska texterna ger mindre utrymme för berättande text än den finländska löpande texten. En annan orsak är att statsägandets ekonomiska mål och hållbarhetsmål samt uppföljningen av dem är ett centralt strukturellt element i de sverigesvenska texterna. De kan därför inte lämnas bort eller förkortas.

När det gäller den narrativa strukturen (vår andra forskningsfråga) och hur pandemin representeras i texterna (vår tredje forskningsfråga) är likheterna större än skillnaderna. I båda länderna framhävs de negativa konsekvenserna av pandemin, dock något starkare i de finländska översikterna. Specifikt för regeringens årsberättelse verkar vara att man inte framhäver framgångar, utan snarare tonar ner eventuella positiva följder av pandemin av moraliska skäl.

Det att pandemin beskrivs som en orsak kan anses vara naturligt i ett sammanhang där en akut kris har fått ekonomiska följder. Förutom pandemin nämns även restriktionerna och själva viruset som bidragande faktorer till de oftast negativa resultaten. Restriktionerna baserar sig på politiska beslut och kritiserar inte i bolagsöversikterna, utan en monotonisk diskurs träder fram (se Bækkeskov m.fl. 2021). Pandemins allvarliga karaktär syns på så sätt att den till och med blir ett oundvikligt faktum.

Enligt tidigare forskning lönar det sig att återkomma till grundläggande värden i kris-situationer och uttrycka empati och väcka känslor (Yeomans & Bowman 2021). I bolagsöversikterna finns det endast få exempel på detta, man håller sig i allmänhet till den genrespecifika konstaterande stilen. Att ledningen visar förståelse för de anställda har konstaterats vara viktigt i intern kommunikation (se Tao m.fl. 2022). I bolagsöversikterna förekommer detta sällan. Formuleringar som ”företaget har varit tvunget” att säga upp anställda vittnar dock om ett visst empatiskt perspektiv i texterna.

Genresystemen är flexibla och det är möjligt att krissituationer leder till ändringar i hela systemet eller i enstaka subgenrer. Pandemins påverkan har blivit ett innehållselement som finns med i de flesta bolagsöversikterna. I den strikta strukturen har man alltså hittat utrymme för det, det har uppstått en pandemidiskurs som ingår i en ekonomisk diskurs. I årsredovisningens kontext färgas all information av det ekonomiska intresset, t.ex. personalens hälsa, nya funktioner och hållbarhet. På så sätt är pandemidiskursen i bolagsöversikterna annorlunda än i andra kontexter. I fortsatt forskning kan en jämförelse mellan den statliga ägarens rapportering och statsbolagens egen rapportering belysa om och hur pandemidiskursen skiljer sig i de här två sammanhangen.

Källförteckning

Undersökningsmaterial

- FIN 2019 = Regeringens årsberättelse 2019. Bilaga 4 Statens bolagsinnehav och affärsverk samt statliga fonder utanför budgeten (2020). Tillgänglig: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162253/VN_2020_11.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- FIN 2020 = Regeringens årsberättelse 2020. Bilaga 4 Statens bolagsinnehav (2021). Tillgänglig: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163060/VN_2021_40.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- SE 2019 = *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande 2019* (2020). Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/49f6d4/contentassets/50846bc5f57f4189b0b67aaf49728355/verksamhetsberattelse-for-bolag-med-statligt-agande-2019-webb.pdf>
- SE 2020 = *Verksamhetsberättelse för bolag med statligt ägande 2020* (2021). Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/4a0189/contentassets/a34b2a25b7a646d4850b5f6f2ec9e818/verksamhetsberattelse-for-bolag-med-statligt-agande-2020-komplett.pdf>

Litteraturförteckning

- Aunesluoma, J. (2020). Koronakriisin yhteiskunnalliset vaikutukset: globaali järjestelmä ja Eurooppa. I: *Koronapandemian hyvät ja huonot seuraukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä*, Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 2020(1). 53–60.
- Bazerman, C. (1994). Systems of genres and the enhancement of social intentions. I: A. Freedman & P. Medway (Red.). *Genre and New Rhetoric*. Taylor and Francis. 79–101.
- Bhatia, V. K. (1993). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. Longman.
- Bhatia, V. K. (2004). *Worlds of Written Discourse. A Genre-Based View*. Continuum.
- Bhatia, V. K. (2017). *Critical genre analysis: investigating interdiscursive performance in professional practice*. Routledge.
- Bondi, M. & Yu, D. (2018). The generic structure of CSR reports: Dynamicity, multimodality, complexity and recursivity. I: G. E. Garzone & W. Giordano (Red.). *Discourse, Communication, and the Enterprise: Where Business Meets Discourse*. Cambridge Scholars Publishing. 176–205.
- Baekkeskov, E., Rubin, O., & Öberg, P. (2021). Monotonous or pluralistic public discourse? Reason-giving and dissent in Denmark’s and Sweden’s early 2020 COVID-19 responses. *Journal of European Public Policy* 28(8), 1321–1343.

- Donatella, P., Haraldsson, M. & Tagesson, T. (2021). Reporting on COVID-19 – or not? Annual report disclosure of the pandemic as a subsequent event. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management* 34(6), 117–136.
- Enell-Nilsson, M., Koskela, M., Rahm, H. & Thelander, Å. (2021). In governments we trust. Enacting trust in Finnish and Swedish state-owned enterprises. Föredrag hållet på konferensen "8th European Communication Conference 2021" (ECREA) 6–9.9.2021.
- Enell-Nilsson, M. & Rahm, H. (2021). Genremönster i "Ministern har ordet". Regeringar rapporterar om bolag med statligt ägande. I: H. Katajamäki, M. Enell-Nilsson, H. Kauppinen-Räsänen, L. Kääntä, & H. Salovaara (Red.). *Workplace Communication IV*. Vaasa: VAKKI Publications 13. 46–62. Tillgänglig: <https://vakki.net/index.php/2021/12/21/workplace-communication-iv/>.
- Fairclough, N. (1993). Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities. *Discourse & Society* 4(2), 133–168.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. Routledge
- Fonseca, E. M. D., Natrass, N., Lazaro, L. L. B., & Bastos, F. I. (2021). Political discourse, denialism and leadership failure in Brazil's response to COVID-19. *Global Public Health*, 1–16.
- Gelmini, L., Minutiello, V., Tettamanzi, P., & Comoli, M. (2021). Rhetoric, Accounting and Accountability: COVID-19 and the Case of Italy. *Sustainability* 13(8), 4100.
- Granberg, M., Rönnblom, M., Padden, M., Tangnäs, J. & Öjehag, A. (2021). Debate: covid-19 and Sweden's exceptionalism: a spotlight on the cracks in the social fabric of a mature welfare state. *Public Money and Management*, online first. <https://doi.org/10.1080/09540962.2020.1866842>
- Herring, S. C., Scheidt, L. A., Bonus, S. & Wright, E. (2004). Bridging the gap: A genre analysis of weblogs. I: *Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 1–11). IEEE.
- Hoey, M. (2001). *Textual interaction. An introduction to written discourse analysis*. Routledge.
- Kenworthy, N., Koon, A. D., & Mendenhall, E. (2021). On symbols and scripts: The politics of the American COVID-19 response. *Global Public Health*, 1–15.
- Koskela, M. (2020). Institutionaalista tekstilajia laatimassa – Valtionhallinnon henkilöstön näkemyksiä vuosikertomuksen synnystä. I: H. Hirsto, M. Enell-Nilsson & N. Keng (Red.). *Työelämän viestintä III, Arbetslivskommunikation III, Workplace Communication III, Kommunikation im Berufsleben III*. VAKKI-symposium XL 6. –7.2.2020. VAKKI Publications 12. Vaasa. 32–45.
- Liukkonen, J. (2020). Vastuullisuus omistajaohjauksen vuosikertomuksissa [Pro gradu –tutkielma]. Vaasan yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020041415387>
- Qian, Y. (2020). A critical genre analysis of MD&A discourse in corporate annual reports. *Discourse & Communication* 14(4), 424–437.
- RegeRa. (2022). Projektets hemsida. Tillgänglig: <https://www.uwasa.fi/en/research/projects/regera>
- Rehnberg, H. S. (2014). *Organisationer berättar. Narrativitet som resurs i strategisk kommunikation*. Diss. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 90. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Rheindorf, M. (2019). *Revisiting the Toolbox of Discourse Studies*. Palgrave.
- Skärlund, S. (2020). Minskade kostnader och ökad lönsamhet: Hållbarhet och föredömlighet som mål och medel hos svenska företag med statligt ägande. *Sakprosa* 12(2), 1–34.
- Sowden, R., Borgstrom, E., & Selman, L. E. (2021). 'It's like being in a war with an invisible enemy': A document analysis of bereavement due to COVID-19 in UK newspapers. *PLoS one* 16(3), e0247904.
- Tao, W., Lee, Y., Sun, R., Li, J. Y., & He, M. (2022). Enhancing Employee Engagement via Leaders' Motivational Language in times of crisis: Perspectives from the COVID-19 outbreak. *Public Relations Review* 48(1), 102–133.
- Viana Jr, D. B. C., & Lourenço, I. (2020). *Impression Management Tactics During COVID-19 Pandemic Outbreak: An Analysis of Luxury Goods Firms*. XX USP International Conference in Accounting. <https://congressosp.fipecafi.org/anais/20UspInternational/ArtigosDownload/2846.pdf>

- Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur.
- Wodak, R. (2021). Crisis communication and crisis management during COVID-19. *Global Discourse: an interdisciplinary journal of current affairs* 11(3), 329–353. <https://doi.org/10.1332/204378921X16100431230102>
- Yeomans, L. & Bowman, S. (2021). Internal crisis communication and the social construction of emotion: university leaders' sensegiving discourse during the COVID-19 pandemic. *Journal of Communication Management* 25(3), 196–213. <https://doi.org/10.1108/JCOM-11-2020-0130>